

אברהם

ויקראו לפניו אברהם (בראשית מא, מג)
 "זה יוסף שהוא אב בחכמה" (ד"ה)

מתורגמו ומשנתו של
 שר התורה הגאון הקדוש
 רבי יוסף ענגיל זצ"ל

גליון
 מורחב
 להגיל יומא
 דהילולא דבא
 א מרחשון
 (תר"פ - תשפ"ו)

פרשת בראשית תשפ"ו • שנה ו' - גליון רצ"ג • מכון "אוהבי תורה" להוצאת ספרי רבינו זי"ע

תפארת יוסף

פנינים על פרשת השבוע

גליון הש"ס יבמות סב.

ותקרא את שמו שת כי שת לי אלקים
 זרע אחר תחת הבל כי הרגו קין (ד, כח).

במחלוקת ב"ש וב"ה בחיוב פריה ורביה

ביבמות (סב). תניא רבי נתן אומר, בית שמאי אומרים, שני זכרים ושתי נקבות, ובית הלל אומרים, זכר ונקבה. אמר רב הונא, מאי טעמא דרבי נתן אליבא דבית שמאי, דכתיב (לעיל פסוק ב) 'ותוסף ללדת את אחיו את הבל', הבל ואחותו, קין ואחותו, וכתיב 'כי שת לי אלהים זרע אחר תחת הבל כי הרגו קין' וכו'. אמר רבא, מאי טעמא דרבי נתן אליבא דבית הלל, שנאמר (ישעיה מו, יח) 'לא תהו בראה לשבת יצרה', והא עבד לה שבת.

לפי זה, לבית הלל הלימוד מברייתו של עולם, ולבית שמאי מאדם הראשון. דאף דכתיב 'כי שת', ומוכח קרא גופיה דבעי תשלומין, מכל מקום הך ד'כי שת' דאמרתו חוה, הא וודאי לאו משום חיוב הוא, דהא אדם הראשון לא היה מחויב בפריה ורביה, דאינו ממצות בני נח (ראה סנהדרין נט:), רק דמעצמו רצה לפרות ולרבות, דהוא מצוה שכלית, ולא חשיבא ליה הולדה בפחות משני זכרים ושתי נקבות, ולכן אמרה חוה 'כי שת וגו'', דהיה צריך השלמה להשלים עניין פריה ורביה המחוייב מן השכל. ועל כן אנו למידין מזה גם למצות פריה ורביה שלנו, דכי היכא דאדם הראשון לא חשיבא ליה הולדה בפחות - למצוה השכלית שלו, הוא הדין לנו לעניין המצוה של תורה.

ועל כל פנים, לבית הלל ההתדמיות הוא לברייתו של עולם, ולבית שמאי ההתדמיות הוא לאדם הראשון. ויש כיוצא בזה פלוגתא בשבת (סט:), אמר רב הונא, היה מהלך במדבר ואינו יודע אימת שבת, מונה ששה ומשמר יום אחד, חייא בר רב אמר, משמר יום אחד ומונה ששה, במאי קמיפלגי, מר סבר כברייתו של עולם, ומר סבר כאדם הראשון.

גליון הש"ס יבמות סב.

ויאמר האדם זאת הפעם עצם
 מעצמי ובשר מבשרי (ב, כג).

איך לא נעקרו הבהמות וחיות בביאת אדה"ר

ביבמות (סג). ואמר רבי אלעזר, מאי דכתיב 'זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי', מלמד שבא אדם על כל בהמה וחיה, ולא נתקרה דעתו עד שבא על חוה.

ברבינו עובדיה ברטנורא כתב: צריכין אנו לומר, שנתעברו קודם לכן, דאם לא כן היו נעקרות בביאת אדם, כדאיתא בעבודה זרה (כב:), עכו"ם חס על בהמתו שלא תיעקר. ואולי היה דרך נס, עכ"ל.

ולענ"ד יש לומר על פי גמרא עבודה זרה (כד:), רבי יוחנן אמר גבול יש לה, פחותה מבית שלש שנים נעקרת, בת שלש שנים אינה נעקרת. והיינו כיון שכבר גדלה גידול רב, אינה נעקרת עוד על ידי ביאת אדם. ועל כן כל מעשה בראשית דבקותמן נבראו ולצבינו נבראו (ראש השנה יא:), היינו דנבראו בתכלית הקומה והצביון אשר לכל בריה בגמור גדלותה, ועל כן היה להם מיד טבע של עכשיו שלאחר גמור הגידול, ולא נעקרו.

ועל כן יש לומר, דרבי אלעזר דיבמות דדריש דרשה זאת - כרביה רבי יוחנן (ראה רש"י תענית כה. ד"ה ר"א) דעבודה זרה הנ"ל סבירא ליה, ואם כן לא קשה מידי.

ושוב מצאתי בספר **באר יעקב** חלק יורה דעה (סימן כט ד"ה בסיומן) הביא קושיית הרע"ב הנ"ל מפי השמועה ששמע להקשות כן, ותירץ כתירוציו הנ"ל, ועיין שם.

בית האוצר מערכת א כלל קח

ויקרא אלקים לרקיע שמים (א, ח).

'אין מוקדם ומאוחר' באותיות

אין מוקדם ומאוחר בתורה - עיין פסחים (ו:) דהני מילי בתרי ענייני, אבל אחד עניינא, מאי דמוקדם מוקדם, ומאי דמאוחר מאוחר, דאי לא תימא הכי, כלל ופרט אין בכלל אלא מה שבפרט - דילמא פרט וכלל הוא כו'.

ועיין בדברי דוד בפרשתנו על הכתוב 'ויקרא אלקים' לרקיע שמים', דאפירוש רש"י (כאן) ד'שמים' היינו אש מים, כתב וז"ל: ואין להקשות, הא לא נזכר 'אש' - אלא השי"ן לחוד. יש לומר, דהקמ"ץ שתחת השי"ן מביא אלף, והוי כאילו נזכרה בפירוש. אלא דקשה לי, אפילו אם נזכרה הא' בפירוש לא ניחא, דהוה ליה להקדים הא' לש'. והרא"ם (שם) כתב, דאין מוקדם ומאוחר גם באותיות. וקשה דאמרין בפרק רבי עקיבא (שבת פט:), מאי 'הר סיני' (שמות יט, יא) - הר שנעשו בו נסים לישראל, ופרכינן, הר ניסאי מיבעי ליה כו', עכ"ל ז"ל.

ונראה ממה שכתב דאין מוקדם ומאוחר גם באותיות, דכוונתו לכללא ד'אין מוקדם ומאוחר בתורה', לומר דגם באותיות אין מוקדם ומאוחר, ואין הרא"ם כעת לפני לעיין בו.

וצריך עיון גדול, דאיך הוה אמינא לומר כן, הא אפילו אחד עניינא יש מוקדם ומאוחר, וכמפורש בש"ס פסחים הנ"ל, וכל שכן באותיות של תיבה אחת.

(א) **המסך לשונו:** "ושבו עיינתי בו, וראיתי שכתב כן להדיא, וז"ל: "ואש ומים, כי השי"ן הקמוצה של 'שמים' - אחריה אלף נחה, ובהפוך האותיות יהיה 'אש מים', כך פירש אותו בעל הפליאה (פרעמישלל הרמ"ד, דף מא: מב. ד"ה ויאמר), ואמר, שמה שאין האש מסודר בסדרו, הוא להודיענו שכשם שאין מוקדם ומאוחר בפסוקים כך אין מוקדם ומאוחר באותיות, עכ"ל הרא"ם ז"ל".

הפצת הגליון ברחבי ארה"ב לכבוד יומא דהילולא

מוקדשת לזכרה של האשה החשובה והצנועה המפורסמת במעשיה הטובים לכלל ולפרט

מרת פיגא ב"ר משה ישכר דוב ע"ה

שהלכה לעולמה ביום שלש עשרה מידות - ר' תשרי דהאי שתא אחרי שנות סבל ויסורים שקיבלה באהבה וזכתה להקים בית של אהבת תורה מושתת על אדני חן וחסד, זרע ברך ד' המפארים את כרם בית ישראל בכל מקומות מושבותיהם

ובזאת חנו לשלוח את תנחומנו לבעלה, יירדנו רום המעלה איש תבונות

הרב הגאון החסיד ר' יעקב נוסענצווייג שליט"א

מפארי תלמידי וחסידיו הר"ק בעל 'שפע חיים' מצאנו זצ"ל, תלמיד מובהק של הגאון המפ"ר ר' אהרן יהודה ווילנער זצ"ל, אשר מנערותו ועד עתה נפשו דבוקה בתורת רבינו בקשר עליון דאורייתא, והיא לנו טופח על מנת להטפח בנשם ורוח גם יחד

ובלשונו של רבינו זי"ע בברכותינו אמורות:

השם אלוהי השמים, ינחם אותו מהרה בכפלים, ותהא נשמתה צרורה בצרור החיים.

ואלוי יתברך כפינו שטוחות, להוציא לך לחיות, נפשות נאחזות, ושנית מהרה יגאלנו ברכ שמחות, אביה"ר

פרק יט ליל שבת

אם צריך אזהרה מיוחדת למלאכת ליל שבת

בגמרא יומא (פא.), חמשה קראי כתיבי במלאכה (דיום הכיפורים), חד לאזהרה דיממא, וחד לאזהרה דלילא, וחד לעונש דיממא, וחד לעונש דלילא וכו'. וכתבו **התוספות ישנים** שם (ד"ה חד) וז"ל: לא ידענא אי בעינן בכל דוכתא קראי לעונש דיממא ולילא במלאכה, כגון שבתות וימים טובים וחולו של מועד, עכ"ל.

והגהות מצפה איתן (בתוספות ישנים שם) הטיבה לראות, שהיא מכילתא מפורשת בפרשת יתרו (מסכת דבחדש פרשה ז ד"ה ויום), דמייתי אזהרה למלאכת ליל שבת מקרא, דכתיב (שמות כ, י) 'ויום השביעי שבת', מה תלמוד לומר 'שבת' - לרבות ליל שבת, ועונש מדכתיב (שם לא, יד) 'מחלליה מות יומת', עכ"ל.

בשבת אין הלילה חלוק מהיום כמו ביום"

והנה מדברי הגמרא יומא הנ"ל בעצמם, אין להכריע דליל שבת תיבועי אזהרה מיוחדת, וכמו שהתוספות ישנים נסתפקו בזה. וטעם הספק נראה, דרק ביום הכיפורים מדמריגת הלילה חלוקה ממדריגת היום ופחותה ממנו, שהרי היום הוא מכפר והלילה אינה מכפרת וכמבואר בכריתות (ו, י), על כן שפיר צריך אזהרה בפני עצמה ללילה ואינה בכלל אזהרת היום. מה שאין כן בשבת שאין הלילה חלוקה מן היום, שפיר יש לומר דהיא בכלל היום, ואין צריך אזהרה מיוחדת ללילה.

רק ביום"כ שהוא כקדשים והלילה אחר היום צריך אזהרה מיוחדת ללילה

ועוד יש לומר סברא אחרת במאי דבעינן גבי יום הכיפורים דוקא אזהרה מיוחדת ללילה, ואינה בכלל היום. וזה על פי המבואר **בתוספות יום טוב** פסחים (פ"ד מ"ה) אהא דתנן שם, הלילה (ליל ערב פסח - לאנשי גליל שאוסרים לעשות מלאכה בערב פסח), בית שמאי אוסרין (עשיית מלאכה), ובית הלל מתירין עד הנץ החמה. וכתב **הרע"ב** שם (ד"ה ב"ש - ד"ה וב"ה), דבית שמאי אוסרים - ככל שאר ימים טובים שאוסרים בעשיית מלאכה, שגם הלילה אסורה במלאכה. ובית הלל מתירין - מידי דהוי אתענית, שהיום אסור באכילה והלילה מותר, עכ"ל.

ובתוספות יום טוב (ד"ה וב"ה מתירין) כתב וז"ל: פירש הרע"ב, מידי דהוי אתענית וכו'. ולכאורה סברא דבית שמאי עדיפא, דילפינן איסור מלאכה מאיסור מלאכה. ונראה לי, דלחכמים דהכא דסברי איסורא איכא (בעשיית מלאכה בערב פסח פסח פסחים נה), ולא הוי מנהגא לבד - וכמשנה ריש מקום שנהגו (שם ג, י), טעמא דאיסור, כדאמר בירושלמי (שם פ"ד ה"א) משום שחיתת הפסח (דכל המביא קרבן אסור במלאכה, עיין תוספות ריש מקום שנהגו (שם ד"ה מקום)). וקאמרי בית הלל, דכיון דאיסור מלאכה משום שחיתת הפסח הוא, הוי איסור מלאכה ידידיה כאיסור אכילה דתענית, שהרי הקרבן והתענית שוים הם, דשניהם לכפרה באים, ובקרבן עצמו הלילה הולך אחרי היום (ראה חולין פג), ולא היום אחר הלילה, אלא דהכא בערב פסח - איסור דלילה שאחריו לאו משום לתא ידידיה, אלא משום עצמו (שהוא יום טוב), ולפיכך ילפי מתענית דמצינו שאיסורו ביום בלבד ולא בלילה כלל, כן איסור

מלאכה דמחמת קרבן - הדומה לו כמו שכתבתי - לא נאסר הלילה שלפניו, עכ"ל ז"ל.

והנה כמו שכתב הוא ז"ל, דתענית הואיל ובא לכפרה - חשוב כקרבן וקדשים שאין היום הולך שם אחרי הלילה שלפניו ואיננו מחובר לה, ורק הלילה שאחרי היום היא ההולכת אחרי היום שלפניו, והיום והלילה שאחריו הוא דחשיבי שם יום אחד ומחברים יחד - לא היום והלילה שלפניו, אם כן יש לנו לומר כן גם כן ביום הכיפורים שהוא יום תענית, ובא גם כן לכפרה, כמו שקראתו תורה להדיא 'יום כְּפָרִים' (ויקרא כג, כח), וכתוב (שם טו, ל) 'כי ביום הזה יכפר עליכם', וגוי, ועל כן גם ביום הכיפורים יש סברא זאת לומר דחשוב 'קדשים', ואין יומו מחובר ללילה שלפניו.

ונהי דידינן יום הכיפורים נוהגים רק ביום לבד ולא בלילה שלאחריו, עם כל זה, זה רק גזירת הכתוב הוא, אבל עצם ענין ומדריגת היום אכתי שפיר חשיב 'קדשים' כיון שבא לכפרה וכו', ושפיר אין הלילה שלפני היום מחוברת אל היום כמו שהוא כן בקדשים, ועל כן שפיר אין איסור הלילה נלמד מאזהרת היום, ושפיר בעינן אזהרה בפני עצמה ללילה.

והרי גם בתענית הוא כן - דאין איסור האכילה נוהג בלילה שלפני היום, מפאת היותו כקדשים, וכדמוכח מדברי התוספות יום טוב הנ"ל, ואף על גב דגם כן אין התענית נוהג בלילה שאחרי היום. ואם כן גם ביום הכיפורים, אף על גב דאין נוהג בלילה שאחרי היום, עם כל זה שפיר יש סברא דחשיב 'קדשים' - ושלא ינהוג בלילה שלפני היום, מפאת שאין הלילה מחוברת אל היום, ואין ללמדה מכלל היום, ושפיר צריך מקרא בפני עצמו ללילה.

ואין מכאן ראייה כלל אשבת ויום טוב דעלמא, דהיום הולך בהו אחרי הלילה, והלילה ויום שאחריו חשיבי בהו יום אחד, כדכתיב (בראשית א, ה) 'ויהי ערב ויהי בקר יום אחד' (ראה חולין פג), ועל כן שפיר הלילה בכלל היום ונלמדת מאזהרת היום, ואין צריך אזהרה מיוחדת ללילה, ודו"ק.

מסתימת הבבלי נראה דעתו
שאזהרת ליל ויום שבת אחת היא

והנה, כספיקן של התוספות ישנים הנ"ל - דנהי דאזהרה דיממא דיום הכיפורים אזהרה אחרת היא מאזהרה דלילא, עם כל זה בשבת אזהרת שניהם אחת היא, כן מוכח קצת שיטת הש"ס דידן, דלא מייתי בכולי תלמודא מכילתא זו לענין שבת, ורק לגבי יום הכיפורים הוא דמייתי בש"ס דידן ביומא שם (פא.) דיש אזהרה מיוחדת ללילה, ואילו היה גם בשבת כן לפי דעת הש"ס דידן, לא הוי שתיק מלמיתי זה בכולי תלמודא מהיכן נלמדת אזהרה דלילא דשבת, כמו דלא שתיק מלמיתי ליה ביום הכיפורים. ועל כן נראה ודאי, דשיטת הש"ס דידן היא דאזהרה דשבת אחת היא ליום ולילה, וביום הכיפורים בלחוד הוא דבעינן אזהרה מיוחדת ללילה, מטעמים המבוארים למעלה.

המכילתא הצריכה אזהרה לליל שבת
דמצינו בעלמא שאין הלילה בכלל יום

ובגוף דברי המכילתא הנ"ל נראה, דנהי דאין ללמוד מיום הכיפורים אשבת דניבועי אזהרה מיוחדת ללילה גם בשבת וכו', עם כל זה הרי גם בעלמא מצינו דאין הלילה בכלל תיבת 'יום' דקרא. עיין שבת (קלא-קלב.) ובמגילה (כ. כ-כ:.) דמייתי הרבה תיבות 'יום' דכתיבי בקרא, ודריש כלהו למעט לילה. ועיין עוד בבא בתרא (קטג.) וסנהדרין (לד.), 'והיה ביום הנחילו את בניו' (דברים כא, טז), ביום אתה מפיל נחלות ואי אתה מפיל נחלות בלילה. ועוד שם בסנהדרין דריש 'וביום הראות בו' (ויקרא יג, יד) - למעט לילה מראיית נגעים, וכן הוא דרש זה במועד קטן (ח.).

ועיין עוד במגילה (ז, י): סעודת פורים שאכלה בלילה לא יצא ידי חובתו, מאי טעמא, 'ימי משתה ושמחה' כתיב (אסתר ט, כב). ובזבחים (נו, י), 'ביום השלישי באש ישרף' (ויקרא ז, יז) - ביום אתה שורפו ואי אתה שורפו בלילה. ושם (יב, י), 'ומיום השמיני והלאה ירצה' (שם כב, יז) - הא לילה לא חזי. ועוד שם (ק, י), 'הן היום הקריבו' (שם יט, י) - אני היום אסור ובלילה מותר וכו'. ובפסחים (ד, י), ואימא לרבות לילי ט"ו לביעור, דסלקא דעתך אמינא 'ימים' כתיב (שמות יב, יט) - ימים אין, לילות לא וכו'. ובעירובין (צו, י), 'ושמרת את החקה הזאת למועדה מימים ימימה' (שם יג, י) - ימים ולא לילות וכו'.

ועיין עוד ברכות (מ, מ), 'ברוך ד' יום יום' (תהלים סח, כ), וכי ביום מברכין אותו ובלילה אין מברכין אותו

(המשך בעמוד הבא) << <<

מרגניתא דיוסף

ענינים מופלאים, פניני חכמה ודעת ושכיות חמדה מתורת רבינו ז"ע

האם העולם הוא כדורי

עיין שו"ת **שבוע יעקב** (ח"ג סימן כ), דכתב דקידוש החודש להרמב"ם בנוי על חכמת האומות כמו שכתב בעצמו (הלכות קידוש החודש פ"א ה"ד). ועיין שם עוד, דעיקר חכמת האומות בזה בנויה על יסוד שהעולם הוא כדורי, והוא נגד משמעות ש"ס חגיגה (יב, י), עיין שם שהביא מכמה ספרים בזה.

וכן ראיתי בספר **עליות אליהו** (אות פב בהערה) בשם **הגר"א מוילנא ז"ל** (תיקוני תיקון ע, קנח. ד"ה מבועא), שהיתה סברתו שאין העולם כדורי, מדכתיב (איוב לח, יג) 'לאחוז בכנפות הארץ', ומבואר בסיפרי (פרשת כי תצא פיסקא כד ד"ה כסותך) אקרא ד'על ארבע כנפות כסותך' (דברים כב, יב), למעט קרן עגולה דאין לו כנפות, הרי דבעיגול לא שייך לשון כנפות.

ואולם בזכרוננו מהרמב"ם **במורה** (ח"א פרק לא), שחושב דבר זה שהעולם כדורי כמו מושכלות ראשונות. וכן משמע בגמרא עבודה זרה (מא, א), עיין שם בתוספות (ד"ה כדורי), וכן הוא להדיא ברבה נשוא (במדבר יג, יד) על הכתוב (במדבר ז, יג) 'מזרק אחד כסף', עיין שם. וכן הוא גם **בזהר** (ויקרא י; ויעין זוה"ח בראשית טו), וגם אין זו סברא לבד של חכמי האומות, רק הוא מבואר במופת. וכבר האריכו בזה בביאור ש"ס חגיגה הנ"ל (ראה באר הגולה באר השיי קנח. ד"ה בפרק; לבוש האורה דברים ד, לב).

» » » (המשך מעמוד הקודם)

וכו'. ודכוותיה בחגיגה (ה:), 'ואותי יום יום ידרשני' (ישעיה נח, ב) - וכי ביום דורשין אותו ובלילה אין דורשין אותו וכו'. ועיין עוד סוכה (מג:), 'בסוכות תשבו שבעת ימים' (ויקרא כג, מב) - ואפילו לילות וכו', או אינו אלא ימים ולא לילות וכו'. ועיין רש"י סוכה (מח. ד"ה לרבנות), ואם כן שפיר סוברת גם המכילתא דאין איסור ליל השבת נלמד מאזהרה הכתובה על יום השבת, ושצריך אזהרה בפני עצמה ללילה.

זכור את יום השבת לקדשו - אם לילה בכלל

ולגבי שבת עצמו מצינו גם כן בגמרא דאין הלילה בכלל תיבת 'יום', עיין פסחים (קו:), 'זכור את יום השבת' (שמות כ, ח), אין לי אלא ביום, בלילה מניין וכו'. ומבואר דליל השבת אינו בכלל יום השבת, עיין שם היטב דפריך על זה רק מסברא, משום דקידוש צריך שיהיה בתחלת השבת.

ויש לדחות, דעדיפא מינה קפריך, דלא לבד שהלילה הוא בכלל היום ואינה מתמעטת מתיבת 'יום', כי אם אדרבה יש סברא דקאי אלילה לבד ולא איום, משום דבתחלת יומא בעי לקדושי.

המחלוקת במנין סעודות

השבת תלויה אם לילה בכלל 'יום'

עוד יש לומר, דדבר זה אם ליל השבת הוא בכלל יום השבת - היכא דמישתעי קרא מיומא דשבתא, הוא פלוגתא דתנאי בשבת (קז:), תנו רבנן, כמה סעודות חייב אדם לאכול בשבת - שלש. רבי חידקא אומר, ארבע. אמר רבי יוחנן, ושניהם מקרא אחד דרשו, 'ויאמר משה אכלוהו היום, כי שבת היום לד', היום לא תמצאוהו בשדה' (שמות טז, כה), רבי חידקא סבר, הני תלתא 'היום' לבר מאורתא, ורבנן סברי, בהדי דאורתא, עכ"ל הגמרא.

ומבואר דפליגי בזה אי תיבת 'היום' דקאי אשבת - ליל השבת הוא בכלל, או קאי רק איממא דשבתא לחוד. ואם כן יש לומר גם כן דמכילתא הנ"ל אליבא דרבי חידקא הוא דאתיא, מה שאין כן לדידן, וכמובן.

מחלוקת תנאים אם הלילה והיום חלוקים רק באזהרה או גם בקדושתם

ועיין עירובין (לח). במשנה, רבי אליעזר אומר, יום טוב הסמוך לשבת בין מלפניה ובין מאחריה, מערב אדם שני עירובין, ואומר עירובי בראשון למזרח ובשני למערב וכו'. וחכמים אומרים, או מערב לרוח אחת או אינו מערב כל עיקר, או מערב לשני ימים או אינו מערב כל עיקר וכו'.

ובגמרא שם, הכי קאמרי ליה רבנן לרבי אליעזר, אי אתה מודה שאין מערבין ליום אחד חציו לצפון וחציו לדרום. אמר להן, אבל (אמת). אמרו לו, כשם שאין מערבין ליום אחד חציו לדרום וחציו לצפון,

כך אין מערבין לשני ימים יום אחד למזרח ויום אחד למערב. ורבי אליעזר, התם קדושה אחת, הכא שתי קדושות, עכ"ל הגמרא.

וצריך להבין, דמה זה שאמרו 'אי אתה מודה' וכו', ומה שייך כלל לדמות יום טוב ושבת ליום אחד בעינו. ואף על גב דסבירא להו לחכמים דיום טוב ושבת קדושה אחת נינהו, עם כל זה אין לדמותם ליום אחד בעינו חציו לכאן וחציו לכאן ולהקשות מזה על רבי אליעזר.

ותו, דלישנא ד'אי אתה מודה' וכו', מוכח קצת דלסברת רבי אליעזר היה גם ביום אחד איזה הוה אמינא שיועיל חציו לצפון וחציו למערב, ועל זה אמרו לו דאי אתה מודה שם שאינו כן, ועל כן תודה גם כאן. וזה קשה להבין, דאיזה הוה אמינא היה שם כן כלל לחלק אותו היום בעצמו, ורבי אליעזר הרי חילק רק יום טוב ושבת מהדדי - דהוי שתי קדושות.

ואולם על פי דברי המכילתא הנ"ל - דשבת עצמו יש בו שתי אזהרות מחולפות, אזהרה דלילא ואזהרה דיממא וכנ"ל, [ופשוט דהוא הדין ביום טוב יש שתי אזהרות ללילה ויום, וכמו שדימו התוספות ישנים יומא הנ"ל יום טוב ושבת אהדדי וכנ"ל], ואם כן יש לומר, דהאי 'חציו לצפון וחציו לדרום' הכוונה על שתי העונות דמעת לעת, היינו שאם עירב בלילה לצפון וביום לדרום, דבזה שפיר הוה אמינא גם בשבת עצמו או ביום טוב עצמו שיועיל, כיון דהם שני זמנים של אזהרות ואיסורים מחולפים, ושפיר אמרו 'אי אתה מודה דאין עושין כן', והוא הדין דאין לחלק היום טוב משבת - אף על גב דהיום טוב הוא איסור בפני עצמו והשבת איסור בפני עצמו.

ועל זה השיבם רבי אליעזר, דהתם נהי דהם שתי אזהרות, עם כל זה קדושה אחת נינהו על כל פנים - קדושת יום טוב או קדושת שבת. מה שאין כן יום טוב ושבת שהם שני מיני קדושות שונות, דקדושת שבת היא ענין קדושה בפני עצמה, וקדושת יום טוב היא גם כן ענין קדושה בפני עצמה, על כן שפיר יש לחלקם מהדדי ולעשות שני עירובין, ודו"ק.

לפי המכילתא את תפילין אינו קודם לאות שבת

ועיין עוד בספר האמונה והבטחון להרמב"ן ז"ל (פרק כא), שנתן טעם מדוע תפילין אין נוהגים בשבת (מנחות לו:), ונדחה אות התפילין מפני אות השבת (ראה שם), וז"ל: והשבת דוחה את התפילין, לפי שכבר התחילה השבת בשעה שאין מצות תפילין נוהגת - והיא בלילה, שאין מצות בלילה אלא ביום (ראה שם), וכיון שהתחילה מצות השבת אין לדחותה מפני אחרת וכו', עכ"ל.

והנה מה שהשבת נקרא 'אות' (ראה שמות לא, יז) הוא רק מפאת האיסור מלאכה שבו, וכמו שכתבו

הראשונים ז"ל (ראה תוספות מועד קטן יט. ד"ה רבי יוסי; רא"ש הלכות קטנות הלכות תפילין סימן טז ד"ה תניא) דמשום הכי תפילין נוהגים בחול המועד - אף על גב דאית ביה איסור חמץ ומצות סוכה, דעיקר האות הוא רק איסור המלאכה, ועל כן בחול המועד דשרי ביה מלאכת דבר האבוד (ראה מועד קטן יא). לא מיקרי 'אות' וכנודע.

ואם כן לדברי המכילתא הנ"ל דאיסור מלאכה דיום השבת הוא אזהרה בפני עצמה, ואם כן הוא גם כן אות בפני עצמו, ואם כן שוב שפיר חלו האותות דתפילין ודשבת ביחד, ולא שייך לומר שהשבת קדם מפאת הלילה, כיון שבבוקר הוי גם מפאת השבת אות חדש'.

ביאור סברת האיבעיא

אם מכשירי מצוה דיום דוחים לילה

וידינו האברך החר"ף ובקי מו"ה יוסף חיים דוד רייך נ"י מפה, העירני על דברי הירושלמי סוף פרק ראשון דראש השנה (ה"ח) וז"ל: דבר שהוא דוחה את השבת ביום, מכשירין (דידיה) מהו שידחו את השבת בלילה, עיין שם היטב דבעי לענין מכשירין שאי אפשר לעשותן מערב שבת - דדחי שבת כמצוה עצמה (ראה שבת קל:), אם מותר לעשות המכשירין בליל שבת לצורך מצוה שזמנה ביום השבת.

ולפי דברי המכילתא הנ"ל מובנת סברת האיבעיא, דכיון דהלילה יש לה אזהרה אחרת מן היום, והמצוה העצמותית זמנה ביום, אם כן הרי הותרה רק אזהרת היום בשביל המצוה ולא אזהרת הלילה, ושפיר איבעי ליה להירושלמי לומר שאזהרת הלילה באיסורה עומדת, ואסור לעשות מכשירי המצוה בלילה, עד כאן דבריו, ויפה העיר.

אזהרת הלילה היא רק גילוי שהלילה נכלל באזהרת היום

ואולם, עיינתי בגוף המכילתא הנ"ל, וראיתי שמבואר שם בזה הלשון: אין לי אלא עונש ואזהרה על מלאכת היום, עונש ואזהרה על מלאכת הלילה מנין, תלמוד לומר (שמות לא, יד) 'מחללה מות יומת', עונש שמענו, אזהרה לא שמענו, תלמוד לומר (שם כ, י) 'ויום השביעי שבת', שאין תלמוד לומר 'שבת', אלא להביא את הלילה שהיא בכלל אזהרה, עכ"ל.

ונראה ברור מדברי המכילתא, דאין לליל שבת אזהרה מיוחדת, ותיבת 'שבת' היא רק גילוי שגם הלילה הוא בכלל אזהרת היום, והוי אכתי שפיר חדא אזהרה בשבת ליום ולילה.

הן זה המעט העירוני רעיוני על דברת המכילתא הנ"ל בהשקפה הראשונה ובתחלת העיון, ואולם הדבר צריך בירור גדול ורחב יותר, ואין צְתִי אֶתִי לזה כעת כלל וכלל, ועוד חזון למועד אי"ה.

לקח טוב כלל ז' פסקא ז' כט: ל-לג מה-מו; נח: סו; עח-פ; פב; פד; קיב; קיד

(א) המשך לשונו: "ואולם דברי הרמב"ן ז"ל בלאו הכי צריכים עיון גדול מש"ס עירובין (צו), דאמר להדיא דאפילו למאן דאמר לילה זמן תפילין, עם כל זה שבת לאו זמן תפילין מטעמא דהוא גופיה אות, עיין שם, וצריך עיון גדול".

שביבי יוסף

אלומת אור לחקירות יסודות סברות וכללים המפורזים בתורת רבינו ז"ע

חשך הוא העדר אור ואין בו התהוות וסילוק

"חשך הוא רק העדר האור ואינו הויה עצמית, ואי אפשר שיוחשב שיש לו התהוות וסילוק, דכיון דהוא רק העדר, אין כאן התהוות וסילוק כלל, שהרי אין מתהווה דבר כלל, ורק שנעדר האור, ואם כן כל הלילה רק דבר אחד - שנעדר האור"

גילויי חש"ס רשימות ירושלמי ברכות אות מג

לרגל
יומא דהילולא
א' מרחשון

מאמר סקירה על 'גליוני הש"ס'

מאת הגאון המפורסם ר' שלמה יוסף זון ז"ל

יוצר האנציקלופדיה התלמודית ועורכה *

המובחר שבחידושי רבינו

מתוך חיבוריו הרבים של רבינו ז"ל, המראים בעליל את גודל היקף ידיעותיו בכל הש"ס בבלי וירושלמי, חידושי ותשובות ראשונים ואחרונים, המפורסמים ושאינם מפורסמים, בולט במיוחד הספר **"גליוני הש"ס"**, הכולל: הערות והשוואות, קושיות ופירושים.

על שני חלקיו, שנדפסו על סדר: זרעים, מועד, נשים ונזיקין - בבלי וירושלמי, והמלאים וגדושים מזן אל זן, אמר חתנו הגה"צ רבי **יצחק מענדל מארגנשטערן** זצ"ל הי"ד - המוציא לאור, לאביו של הגה"צ ר' אלחנן היילפרין זצ"ל, שהמה רק **שליש** ממה שרשם על גליונותיו, כי לגודל הוצאות הדפוס נבצר הימנו לכלול את כולו (וכה סיפר הגאון רבי שמואל הלוי וואזנער זצ"ל, באחד מביקוריו אצל כ"ק אדמו"ר מבעלזא שליט"א, ששמע מחתן רבינו כעין זה).

יצוין, כי למרות שהש"ס הגדול - דפוס זיטאמיר, בו רשם רבינו את הערותיו, היו לו גליונות רחבים (כפי שמספרים, שרבינו הטעים לחתנו החסיד הנגיד ר' משה קליינר ז"ל סיבת הדבר שרוצה בש"ס זיטאמיר דייקא: "לא מפני שהדפיסוהו 'האחים

שפירא', אלא בעיקר משום שיש לאותו ש"ס גליונות רחבים, ויכולים לרשום הגהות בצדי הדפים..."), מכל מקום מצינו לרבינו שמתאונן פעמים רבות שהיריעה קצרה מלהאריך ולבאר כוונתו די צרכו. לדוגמא: "ויש לדבר עוד הרבה בזה ואין הגליון מספיק" (נדרים לב. ד"ה גדולה); "בשאלות... ויש בדבריו כמה דברי חידוש ואין הגליון מספיק לדבר בהם, ורק זאת ארשום..." (יבמות קג: ד"ה סנדל); "ודו"ק בכל זה כי קצתי מאפס מקום" (ירושלמי כתובות פ"ט ה"ג).

רבינו עצמו החשיב מאוד את גליונותיו, כפי שהעיד בתקופת מלחמת העולם הראשונה, בברחו מחמת המצוקה מקראקא לווינא, התמרמר על אם הדרך, על הש"ס שהשאיר בקראקא, בהטעימו: **"שמכל הכתבים שלו, הרי הערותיו שרשם על הגליון המה המובחרים ביותר"** (מפי הרה"ח ר' יהושע זאב לערנער שליט"א, ששמע מהרה"ח ר' יהושע צענער ז"ל, שברח אז יחד עם רבינו). כך גם תעיד העובדה כי רבינו ציין לגליונותיו בשאר ספריו למעלה **משש מאות** פעם!

לרגל יומא דהילולא רבא של רבינו ז"ל

מוגש בזאת לפני הקוראים מאמר סקירה מאלף אודות גליונות רבינו

פרי עטו של הגאון רבי שלמה יוסף זון ז"ל

הרגילים להעמיק בגמרא עם שיטות הקדמונים. אבל מנין, שבשו"ת הר"י מיגאש יש תשובה ארוכה על סוגיא זו ב"שיטה מקובצת" לבבא קמא מובאות כמה תשובות הר"י מיגאש לסוגיות שונות ודוקא תשובה זו חסרה שם.

צינונים כאלה יש במקומות שונים להרבה ראשונים אחרים: לריב"ש, לתשב"ץ, למהר"ם בר' ברוך ועוד. אף לאחרונים שונים הוא מראה מקום: ל"שבות יעקב", ל"שאלת יעב"ץ", ל"מעיל צדקה", ועוד. ודאי, אין שלימות בצינוניו. אינו מקיף את כל הראשונים ואת כל האחרונים. ספר כזה עדיין מחכה למחברו, אבל אין זה פוגם בתועלת החיובית שיש לקבל ממה שנתן לנו. כל שכן, שבכמה מצינוניו הוא מעיר ומאיר גם בגוף הענין, אלא שאלה כבר נכנסים לכלל החידושים.

חידושים צריכים להשוואות; השוואות צריכות לחידושים

החידושים וההשוואות שב"גליונות" יונקים זה מזה. כל אחד מהם יש בו ממה שבחברו. ההבדל הוא במטרה, במגמה. בחידושי, בין כשבא לפרש ולבאר ובין כשחוקר בהלכה, הוא תומך את דבריו בראיות אופייניות, שיש בהן משום הדרך הבקיאית המיוחדת להמחבר. ובהשוואותיו, בין שאומר בפירוש מה שהוא רוצה להוכיח מהן ובין שהוא סותם; "כזה...", אנו מוצאים בהן הארה מחודשת. בחידושי הוא בא ממילא, מתוך בירור הענין, להשוואות; בהשוואותיו, להיפך, החידוש בא בתורת תולדה ופועל יוצא. וכמובן, יש בחידושי גם ממידת ההגיון, שייחד לו המחבר בכל ספריו.

דוגמא להערה מסוג 'חידושים'

חוקר הוא, למשל, ב"גליון" לבבא בתרא (קכ: ד"ה רשב"ם),

«המשך בעמוד הבא»

ה"עשירות" מסורה בידי כל מי ש"תלמודו בידו". אבל יש וה"עושר" הוא צפון וטמון. ה"מרגניתא" מכוסה ב"חספא". בקיאות שכיחה, אפילו כשהיא גדולה למדי מבחינה הכמותית, לא תספיק להגיע לאותם האוצרות הספונים, הרגשות המיוחדת של המחבר מכירה בנקודה ההגיונית הגנוזה במאמר חז"ל שגור והריהו מוציאה ומציעה לכל. הבקיאות הרחבה שלו במובנה הרגיל מסייעה לו לצרף לאותה הנקודה מקומות אין מספר מבבלי ומירושלמי ומכל "חזרי תורה" של הספרות התלמודית.

האריכות הרגילה של המחבר אין לה, כמובן, מקום ב"גליוני הש"ס". טבע הדברים מחייב. אבל דמותו התלמודית של המחבר משתקפת גם בהערותיו הגהותיו הקצרות, כאותן הסגולות של הים הגדול המשתקפות בטיפת מים.

שלושה מיני הערות: חידושים השוואות ומראי מקומות

שלוש תכונות ל"גליוני הש"ס": מראי מקומות, חידושים והשוואות. מראי המקומות לרוב אינם אומרים כלום מלבד עצם הציין. "עיי"ן שם ושם - ולא עוד. כמובן, כשאנו מעיינים באותם המקומות אנו מוצאים שם דברים הנוגעים לפירוש הסוגיא. אבל המחבר משלו אינו מוסיף שום "נוסף". ממלא הוא תפקיד שימושי. ומבחינה זו, השימושית, אמנם ערך חשוב לצינוניו.

דוגמא להערה מסוג 'מראי מקומות'

והרי ה"הגהה" הראשונה מסוג זה, ב"גליון" לבבא קמא (ג), "אלא אאבנו וסכיננו כו'. ב"ב (נכתב בצידו) עיי"ן אריכות בשו"ת הר"י מיגאש סימן קע"ד". ואמנם: הר"י מיגאש נשאל שם לבאר אותה סוגיא והוא משיב בארוכה. חשוב מאוד ביאורו של אחד מגדולי הראשונים ובפרט לאותם

התורה בדורות האחרונים, נהג לפרסם בכתבי-עת שונים מאמרי ביקורת והערכה על ספרים תורניים שונים שיצאו לאור באותם שנים, בהם סקר את מבנה הספר, שיטתו ודרכו של המחבר, ועמד על המאפיינים הייחודיים של הספר ומחברו, ולאחר מכן קיבץ את

מהות אופן וצורת כתיבת הספר

מליצה, תוכן וצורה - משלשה אלה קוראים המחברים את השמות של ספריהם. רוב השמות של הספרות הרבנית הם מליציים; קצתם מעידים על טיבו של התוכן שבספר, ומיעוטם - על הצורה החיצונית. לסוג האחרון שייך השם של הספר שלפנינו - "גליוני הש"ס". "גליונות" אינם חיבורים מיוחדים. הרי הם רשימות של המחבר בצדי או בשולי הדפים של איזה ספר (במקרה שלפנינו - "הש"ס").

אין המחבר נכנס, כרגיל, בצינוניו והערותיו על גליון ספר נדפס לבירור יסודי של הענין. מעיר בקצרה ומשאיר מקום לעיון ולדיון. מי לנו גדול מרבי עקיבא איגר, שהערותיו ב"גליון הש"ס" חדורות עומק ופשטות כאחד, כדרכו של אותו גאון בכל מקום, ואף על פי כן אין בהן מהביאור התכליתי שבתשובותיו וחידושי. ומאליו מובן: כשם שבכלל אין פרצופו התורני של אחד דומה לחברו, כך אין הערותיהם של בעלי הגליונות שוות. כל אחד מטביע אותן בחותמו שלו.

ה"גליונות" שלפנינו הם "הגהות נחמדות על סדר נזיקין בבלי וירושלמי אשר עטר אותם... סביב ש"ס בבלי דפוס זיטאמיר וירושלמי דפוס ברלין". מאה ואחד חבורים השאיר המחבר בכתב יד (מלבד אלה שנדפסו!), נפרטים הם בשמותיהם לשער הספר והרשימה נסגרת כאילו כלאחר יד: "מלבד הגהות על כל הש"ס בבלי וירושלמי". "מלבד" הזה הן הן "הגהות" שבספר שלפנינו.

דרך מיוחדת לו להמחבר בכל חיבוריו. בקיאות עצמאית, בלתי מצויה בגדולי התורה ובלתי רגילה בספרים. בקיאות של השוואות והפתעות, מגלה נקודת הדמיון של הענין הנידון במקומות, שלא יעלה על לבנו לעולם, ולא מפני ש"דברי תורה עניים במקום זה ועשירים במקום אחר". אם "המקום האחר" הוא גלוי ומפורש, הרי

(א) בתוך: 'סופרים וספרים' ח"ב עמוד 156-150. הגאון הנוגע והסופר ברוך הכשרון רבי שלמה יוסף זון ז"ל (ראה בקיום לדמותו ב'המקומות' בהלכה' מהדורת תש"ע), כהמשך לספרו 'אישם ושיטות' - בו עמד על שיטתם המיוחדת של כמה מגדולי

אם מועילה שאלה בפדיון הקדש ומעשר שני. מגדיר את ספיקו כך: אם שאלה מועילה רק כשמקדיש דבר חדש אבל לא כשמעתיק הקדושה ממקום למקום, או שאין הבדל. והוא מעורר ראייה מתרומה, ש"לפי מה שכתבתי במקום אחר (ראה אתון דאורייתא כלל ב פסקא א-יא) דתרומה ישנה בטבל, והתורם הוא רק מברר אותה, אם כן מעשה הפרשת התרומה עניינו בנושא של הקדושה, שלא היה לה נושא מיוחד ומבורר ובהפרשתו חידש זה, וזה ישנו גם בחילול שחידש נושא לקדושה היינו המעות, ואם כן כי היכי דיש שאלה על הפרשת תרומה הוא הדין אחילול". [הערה יפה, אף על פי שיש מקום לחלק ביניהם, שכן בתרומה יש התחדשות גם באיכות הקדושה, שלא זו הקדושה שהיתה בעודה מובלעת בתוך הטבל לזו שחלה עם ההפרשה, מה שאין כן בחילול].

שוב הוא מצדד באותו גליון ראייה להיפך, שבחילול אין שאלה מועילה, ומעורר לבסוף ספק חדש ומפתיע: אם מועילה שאלה בקבלת תוספת שבת ויום טוב, שהרי קדושת התוספת אף היא באה על ידי פיו של האדם. לדרכו של המחבר היה מקום, לכאורה, להעיר חיזוק לספיקו מרבינו יונה (ברכות פרק ד'), שמדמה תוספת שבת לתרומה לענין השיעור.

אלא שהמחבר עצמו מוכיח שאין שאלה בתוספת. טעמו: "תוספת עניינו שהוא מוסיפו על השבת, והשבת העיקרית הא ליתיה בשאלה לכן גם התוספת ליתיה בשאלה". סברא זו כשהיא לעצמה אינה מספיקה. יש לדון: סוף סוף זה גופו, שהוא מוסיף על השבת העיקרית בא רק על ידי פיו. לפיכך מחזק המחבר סברתו בראיה: "הרי זה כענין נזירות שמשון דלא מהני שאלה הואיל ומקבל נזירות כשמשון, ושמשון לא היה יכול לשאול, דהיה נזירות מצווה מן השם יתברך, וכך כאן כיון שמוסיפו על השבת הרי זה שמקבל שיהיה קדוש כקדושת השבת...".

חידושי סברות המכוונות לפירוש הפשט

פעמים הוא מחדש סברא המכוונת לפירוש הפשט. "כל חייבי כריתות שלקו נפטרו ידי כריתתם, שנאמר (דברים כה, א) 'ונקלה אחיך לעיניך' - כשלקה הרי הוא כאחיק" (מכות כג). אין הפירוש - אומר המחבר ב"גליונו" - שכיון שנקרא "אחיק" אין עליו עונש, שהרי בחייבי מיתות בית דין לא מועילה תשובה אף על פי שכששב נקרא אחיק, אלא שכיון שנאמר בכרת "ונכרתה הנפש ההיא מעמיה", שעניינו שנכרת מהשורש של כלל ישראל ואיננו אח של ישראל, ולכן כשאחר המלקות אנו רואים שנקרא "אחיק", סימן שהמלקות מחזירה את חיבורו לשורשו ונסתלק הכרת.

מתוך כך הוא מסייע ל"קול הרמ"ז" שכתב, שבחייבי מיתה בידי שמים אין המלקות פוטרם. סתם עונש אין ה"אחווה" מסלקתו. מוסיף להסביר עם זה המבואר בספרא בכל הכריתות, שאין הציבור נכרתין. כרת הוא כריתת הענף מן השורש, אבל לא ביטול השורש עצמו. אלא שבנוגע לחידושו של "קול הרמ"ז" מפקפק המחבר הרבה ונוטה לחלוק עליו. [ויש להתפלא על שניהם. בפירוש המשניות להרמב"ם (מכות ריש פרק ג') מבואר בפירוש שגם חייבי מיתה בידי שמים נפטרים במלקות].

חידושים בטעם והסברת דינים

פעמים החידוש הוא לא בדין ולא בפשט, אלא בטעם. ב"גליון" לבבא מציעא (ק"ה). הוא נותן טעם לזמן בית דין שהוא שלשים יום: בפסיקתא רבתי, פרשת תשא, כתוב טעם על השמעת השקלים באחד באדר ("מתחילין בראשו של אדר ותורמין בראשו של ניסן") "כדי שלא לדחוק את ישראל". הרי שבפחות משלשים יום נחשב לדחק ולחיצה ויש בו משום "לא תהיה לו כנושה".

אף מה שאמרו במכות (ג): "סתם הלוח שלשים יום" הוא, לדעתו, מטעם זה: כשמלוהו על פחות מכן יש בעצם ההלואה משום לחץ ודחק, שמכרמהו לשלם בפחות מל' יום, ומצינו בהלואה עצמה ענין "לא תהיה לו כנושה" במלוה בריבית, שאמרו בגמרא (בבא מציעא עה:) שעובר גם

משום לאו זה, וביאורו שמחמת הריבית הוא דחוק לשלם במוקדם ונחשבת ההלואה גופה ללחץ.

ההשוואות מלמדות כללים בדרכי הדרשות

מתוך השוואותיו אנו למדים כללים בדרכי הדרשות. ב"גליון" בבא קמא (ט,ט), על המשנה "שור האיציטדין אינו חייב מיתה, שנאמר: כי יגח ולא שיגיחוהו", כתב: "דוגמת זה בכורות מ"ח ב', 'יעבור' כתיב ולא שיעבירוהו, ועיין עוד לקמן נ"ג א' תוספות ד"ה בעל השור שכתבו, גזירת הכתוב מ'נופל' וכו' ולא שיפילוהו". המחבר אינו אומר בעצמו כלום, אלא מראה "דוגמת זה" במקומות אחרים. אבל ההשוואות מאלפות. אנו רואים כלל: בכל מקום שכתוב בתורה איזו פעולה על אדם או בעל חי אין הפעולה מתייחסת לנושאה אם הוא מוכרח לה על ידי אחרים.

כיצא בו: "ככתבם וכלשונם" - מה לשונם לא נשתנו אף כתבם לא נשתנה" (סנהדרין כב). וב"גליון": "דוגמת דרש זה בכורות י"ז א', 'זבח ונסכים' - מה זבח שלא נשתנה אף נסכים שלא נשתנו, ועיין עוד סוטה ט"ו ב', דומיא דמים, מה מים שלא נשתנו אף כלי שלא נשתנה". [ויש להוסיף עוד: 'מה מים שלא נשתנו אף אוכל שלא נשתנה' (עבודה זרה לז)].

ההשוואות מלמדות כללים בדרכי ה'דימוי מילתא למילתא'

ההשוואותיו מראים "כלל" - לא בדרשת הפסוק בלבד, אלא אף בדרכי הלימודים ההיקשיים של דבר מתוך דבר בהלכה. בעבודה זרה (עג): למדו, שטבל אוסר במשהו מטעם "כהיתרו כך איסורו" ('חיסה אחת פוטרת כל הכרי'), לכאורה הרי זה לימוד פרטי בדין של טבל. אבל המחבר מבאיר "דוגמתו" מהרבה מקומות: "זבחים ע"ד ב', כנפילתה כך עלייתה, וסוכה י', א', כהכשירה כך פסולה, וביבמות כ"ב א', כיון דלענין יבום מיפטר ניפטר מיזקק נמי זקיק, ובמנחות פ"ד א', דלמאן דאמר חדש בחוץ לארץ דאורייתא גם עומר המתירו בא משם..." המון דוגמאות הוא מוסיף עוד להביא, שהאיסור וההיתר של דבר אחד נשקלים בערך שזה ויש ללמוד האחד מהשני. הוא גם מוליד ומחדש מתוך כך: במחלוקת הפוסקים אם עד המסייע פוטר משבועה יש לומר ב"פשטות": "כי היכי דמחייב שבועה הכי נמי פוטר דכחיבו כן פטורו".

השוואות 'לשיטתם' של תנאים ואמוראים בדרכי ההבנה

דרכם של התנאים והאמוראים בהלכה שונה. מכאן המקור האמיתי ל"לשיטתות". כשאנו תופסים קו ידוע המיוחד לאחד מבעלי התלמוד הרי זה "לשיטתו" נכון. השוואותיו של המחבר מראות לנו על קוים כאלה. על המשנה בהוריות (ב): "כהן גדול פורם למטה" אמר ר' "למטה למטה ממש", ושמואל חולק. המחבר ב"גליונו" מעיר ברמז: "מעין זה בבבא קמא ס"א א', רב אמר נהר ממש ושמואל אמר כו". הרי לנו, שדרכו של רב לפרש דברים כהווייתם: "ממש", ושמואל אינו מקפיד על כך.

השוואות 'לשיטתם' של תנאים ואמוראים בגופי ההלכות

והרי "לשיטתו" לא בדרך ההלכה, אלא בהלכה עצמה. בשבועות (יה) נחלקו רבי אליעזר ורבי יעקב בטומאת מקדש וקדשיו: רבי אליעזר סובר, שאינו חייב עד שיוודע אם בשרץ נטמא או בנבילה נטמא, ורבי עקיבא סובר, דכיון דידע דאיטמא בעולם" די בכך אף שאינו יודע אם נטמא בשרץ או בנבילה. מחברנו מעיר על "דוגמא לזה" במשנה בנגעים (פ"ה מ"ד), שאם היו באדם שתי בהרות, אחת כגרים ואחת כסלע, ולבסוף שבוע היו שתיהן כסלע ואינו יודע באיזו מהן פשה, חכמים מטהרים ורבי עקיבא מטמא, וביארו המפרשים, שנחלקו אם צריך לדעת באיזו בהרת מיטמא, או שכיון שסוף סוף טמא הוא לא איכפת לנו מאיזו בהרת באה הטומאה. נקודת ה"לשיטתו" של ר' עקיבא באמת יפה.

השוואות המלמדות פירושי מלים

אף הוראה של מלה במובן הלשוני אנו מוצאים בציוני המחבר. על "מחשבה מועלת בדברי תורה" (סנהדרין כו):

פירש רש"י: "מהניא לשכח לימודו". המחבר מעיר: "זה חידוש, לשון מועיל שלא לטובה, ויש דוגמתו בזבחים פ"ז א', לינה מועלת בראשו של מזבח, היינו דמועלת לפסול". [ויש להוסיף: "לסם יבש שמונח על בשר חי אם יש שם מכה מחלחל ויורד אין שם מכה אינו מועיל כלום" (סוטה ח), שמובנו: אינו מזיק כלום (ובתוספתא שם הגירסא באמת "אינו מזיק"). ה"תועלת" היא, שהדבר פעל את פעולתו, בין שהיא לטובה ובין שהיא לרעה].

פירוש בלשניים במלים נדירות

גם פירוש בלשני אנו פוגשים ב"גליון". בירושלמי בבא מציעא (פ"ו ה"ה) יש: "הדא אנטיכריסים ריבית הוא". ה"פני משה" נתקשה להבין מה זה "אנטיכריסים" ("לא נמצא זה במפרשי המלות"). מחברנו כותב: "עיינתי בספר מלות מוצאתי כי 'אנטיקרעסט' הוא: מלה יוונית, וענינו: הלוואה על המשכון בתנאי שישיה להמלוה רשות להשתמש בהמשכון, ועל זה הוא שאמר הירושלמי כי דבר זה ריבית הוא". מוסיף הוא לבאר את הקשר שיש להלכה זו עם המשנה שהירושלמי עומד עליה.

תיקוני גירסא והעמדתה על מכוונה

בשעת הצורך יודע המחבר גם להעמיד גירסא, לתקן נוסח. בסנהדרין (קב) אמרו: "וירבעם יצא מירושלים - אמר רבי חנינא בר פפא שיצא מפיתקא של ירושלים", ופירש רש"י: "מפתקא של ירושלים, מכללה שלא לחזור בה לעולם ולא ליטול חלק בעבודה". "אין לזה מובן כלל - מעיר מחברנו - דהא ירבעם היה משבט יוסף ולא היה לא כהן ולא לוי ומה חלק היה לו ליטול בעבודה, וגם הרי אין זה מענין המכוון כאן כלל דקיימינן כאן אהא דאין לו חלק לעולם הבא". והוא מגיה: במקום "בעבודה" צ"ל: "בכבודה", ורוצה לומר: שלא יראה בכבודה של ירושלים שיתגלה לעתיד. והוא כעין פירוש הערוך: "שיצא ירבעם מן הכתב הכתוב לצדיקים שיחיו וישמחו בירושלים".

ריבוי תיקוני נוסחאות בירושלמי

ביחוד הוא מרבה לתקן נוסחאות בירושלמי. פעמים מצד גוף הענין, פעמים מכח הוכחות ממקום אחר. נציין שתיים מהגהותיו. בירושלמי בבא בתרא (פ"י ה"ז) יש: "תני לא דומה אימת שטר גדול לאימת שטר קטן". לפנינו בא מאמר לא אחרי משנה זו. ופירושו לפי ה"פני משה", שזהו טעם על "האומר לבנו שטר בין שטרותיו פרוע ויש לאחד שם שנים הגדול פרוע והקטן אינו פרוע". המחבר משמיט כל המשנה ז' מכאן (וזוהו דבר הרגיל בירושלמי, שכן בתחילתו לא סודרו בירושלמי המשניות לפי ה"הלכות") והמאמר שייך לסוף ההלכה הקודמת (ה"ו): "מי שפרע מקצת חובו רבי יהודה אומר יחליף ורבי יוסי אומר יכתוב שובר" - על משנה זו נחלקו שם בירושלמי איזה זמן יכתוב בשטר החדש, זמן הראשון או זמן של היום. ורבי יוחנן מקשה על רב שמצריך לכתוב זמן ראשון, שאם כן למה אמר רבי יוסי במשנה: "וכן יפה לו ואל ירע כחו של זה", שיפסיד המשועבדים מזמן הראשון, והרי אינו מפסיד כלום אם כותב גם בשטר השני זמן הראשון. ועל זה בא התירוץ: "לא דומה אימת שטר גדול לאימת שטר קטן", כלומר: יפה כחו של המלוה בשטרו הקודם, שהוא גדול, שכן אימתו על הלוח יותר אם יאבד שוברו וישתדל לפורעו. והוא הוא הטעם שנאמר בברייתא בבבלי (קעא): "כדי שיכופו לפורעו". תיקון יפה - ו"מקומי".

הגהות ותיקונים על פי השוואות ממקומות אחרים

והרי הגהה לפי השוואה ממקומות אחרים. בסנהדרין (פ"ה ה"א), לענין שהעדים טועים בעיבורו של חודש עד רוב החודש, "אמר רבי יוחנן כגון העירינן (בני הכפרים) הללו וחכמים אומרים אינן כלום". קשה להבין פירוש דברי חכמים. ה"פני משה" נדחק מאד. המחבר משער "אולי צ"ל" שהנוסח הנכון הוא: "וחכמין אינן כלום". לשון זה ("וחכמין אינן כלום") נמצא כן בירושלמי ברכות (פ"ב ה"א) ועבודה זרה (פ"ג ה"א), ופירושו: כלום הכפריים יודעים ומכירים בעיבורו של החודש אפילו אחרי רוב החודש? הטעות עלולה לבוא אצל. המעתיק כשמצא "וחכמין" איננו כלום" ולא הבין את הפירוש, הוסיף "אומרים" והחסיר ו' ב"אינן". ה"אולי" נראה ל"ודאיי"...

פני תיאורים מרתקים וזכרונות עסיקים
מעד נאמן ט"ב שנים - נכד רבינו ר' דוד מארגנשטערן ז"ל

עט סופר מהיר היה לו לרבינו **יוסף ענגיל** זצ"ל. עיסוקו העיקרי בחייו היה הכתיבה. אמנם, כתיבתו התמקדה אך ורק בחידושי תורה, בהם ורק בהם. לא נמצאים בספריו לא זכרונות, לא חוויות ולא תיאורים אישיים או אחרים, כאשר במידה מסוימת, מתוך כתביו נוצר הרושם של אישיות אלמונית אשר אין לדעת אודותיה כמעט מאומה.

אמנם, משמאי קא זכו לו, לתיעוד אותנטי בדמות מחברת הזכרונות של נכד רבינו בן-בתו ה"ה ר' **דוד מארגנשטערן** ז"ל - שגר עמו בבית אחד זכה לחסות בצל קורתו ט"ב שנים, בה הנציח תיאורים מרתקים מתולדות חייו של סבו הגדול ומחוויותיו האישיות. מסמך זה מהווה עדות חיה ומהימנה לחייו ופעלו של רבינו. מעין חרך-הצצה לעולמו האישי של רבינו, לרום השגותיו ולעוצם כישרויו.

במסגרת מדור זה, נעלה מדי שבוע בשבוע בעז"ה, קטע קצר מתוך אותם זכרונות מלבבים ככתבם וכלשונם, תוך עריכת שינויי התאמה קלים, והוספות מעטות במקום הצורך.

לא נתיימר למלא כאן יריעה שלימה ומקיפה אודות חייו הנשגבים של רבינו. גם הנכד עצמו הרגיש בחוסר יכולתו למצות מדותיו של סבו הענק, וכפי שכתב ברגש ובהכנעה:

"כאשר באתי להגשים את הרעיון הזה, ראיתי את קוצר ידי לעשות זאת; כיצד אפשר לספר אף חלק מתולדות חייו של אדם שהיה משיג במשך ימים מספר את אשר רגליו האחרים להשיג במשך שנים רבות. לא יכולתי, וגם לעולם לא יוכל שום אדם להוציא משפט על גדולתו הרוחנית של סבי ר' יוסף ענגיל זצוק"ל. וגם בגלל כתיב היד שלו שאבדו בשואה... ושעוד טרם ראו אור, אי אפשר עדיין להעריכו כראוי".

עם זאת, בוודאי ניתן רבות ללמוד אודות רבינו זצ"ל, מתוך אותם זכרונות ותיאורים. אנו תקווה כי הדברים יבואו לתועלת הקוראים, להגביר אצלם חשקת התורה ואהבתה.

ואם כן שפיר נכונים דברי התוספות, ואין כאן סתירה כלל, ואדרבה דבריהם מדוקדקים. דאיסור הלכתחלה הוא מפאת דהמיעוט מצוי, הכוונה דענין הטביעה מצוי, וממילא הרי יארע גם מאורע ההמלטה וכנ"ל, וההיתיר בדיעבד הוא באמת רק מפאת דגוף ההמלטה אינה מצויה, ונמצא שאשה זו שנישאת אין לחוש עליה שבעלה חי, ורק שיש לגזור אטו מאורע ההמלטה, ועל כן בדיעבד לא גזרו להוציא אשה מבעלה.

ומה שאין כן אילו היתה ההמלטה מצויה, והיה ראוי לחוש לה מדרבנן, דאמרין סמוך מיעוטא לחזקה, והיה ראוי לחוש איפוא מדרבנן על בעלה של זו שהוא חי והיא אשת איש, שפיר היינו אוסרין גם בדיעבד, וכל ההיתיר בדיעבד רק מפאת דההמלטה אינה מצויה ואין לחוש בבעלה של זו שמא חי, ואין כאן רק גזירה אטו מאורע ההמלטה, והואיל והוא רק גזירה לא גזרו על דיעבד, ואם כן שפיר כל טעם היתיר בדיעבד רק משם דאינו מצוי, וטעם איסור הלכתחלה שפיר רק מפאת שהוא מצוי - היינו דענין הטביעה מצוי וכנ"ל.

יישוב סתירה עצומה בתוספות בענין 'מים שאין להם סוף'

הנה יש סתירה עצומה בדברי התוספות, דבימות (לו: ד"ה הא) כתבו, דטעם איסור הלכתחלה במים שאין להם סוף (ראה שם ס"קא:), הוא מפאת דהוא מיעוט המצוי, ואילו בתוספות בסוגיין (כ: ד"ה חלב) כתבו, דטעם דמים שאין להם סוף דאם נישאת לא תצא (יבמות שם) - ולא אמרין סמוך מיעוט דנמלטים לחזקת אשת איש, הוא משום דהוא מיעוט דלא שכיח, עיין שם. והוא פליאה עצומה מאוד, דבטעם איסור הלכתחלה כתבו דהוא משום דהמיעוט מצוי ושכיח, ובטעם היתיר הדיעבד כתבו היפוכו לגמרי - דהוא משום דהמיעוט לא שכיח.

והנה להשוות דברי התוספות אלה אהדדי, דלא ליסתרי מהיפוך להיפוך, וההכרח לנו איפוא לקיים שני הדברים. והנה אין שום פנים בזה, רק שנאמר, דכשדנין על מאורע פרטי, לדמיון - אם נטבע יעקב בעלה של רחל, ואנו דנין עליו אולי נמלט, בזה בוודאי המיעוט לא שכיח, והוא רחוק מאוד לחוש שנמלט, דרק אחד מאלף נטבעים במים שאין להם סוף שיהיו נמלטים, ועל כן אין לחוש על זה כלל שנמלט יעקב זה.

ואולם גוף מאורעות של טביעה צריך לומר דמצוים המה, ועל כן אחרי דהמאורעות המה מצוים, אם כן הרי מצוי גם כן מאורע המלטה במים שאין להם סוף, דאף דההמלטה הוא רק אחד מאלף, עם כל זה הרי המאורעות מצויות, ואפשר שיארעו אלף טביעות בזמן לא גדול מאוד, ובתוך אלף טביעות הרי יתכן שפיר שיהיה מאורע אחד שימלט הנטבע.

ועל כן, אילו נתיר תמיד במים שאין להם סוף, הרי ממילא יהיה פעם שנתיר אשת איש לעלמא, שהרי גם במאורע ההמלטה גם כן נתיר, ועל כן מפאת זה אי אפשר לנו להתיר לכתחלה במים שאין להם סוף - לשתא יבא מכשול להתיר גם פעם במאורע ההמלטה, ולד"ק.

ונמצא איפוא, דבכל מאורע פרטי כשדנין על אותו המאורע - אם נמלט יעקב זה, אזי על זה אין חוששין כלל שנמלט, דבוודאי לא נמלט, אחרי דההמלטה בלתי מצויה כלל, ועם כל זה אוסרין את אשתו לישא, שאם נתיר - יבא זה להתיר פעם במאורע ההמלטה, ונמצא דאיסור נישואין של אשה זו הוא רק גזירה אטו מאורע ההמלטה, שאם נתיר כאן הרי נתיר תמיד, ונבא להתיר גם במאורע ההמלטה, ואם כן איסור אשה זו הוא גזירה אטו מאורע ההמלטה.

ומה שאין כן בפרטיות באשה זו, אין חוששין כלל שמא בעלה חי, והוא וודאי שמת, אחרי דלא חיישינן למיעוט שאינו מצוי - אפילו לרבי מאיר דחייש למיעוטא (יבמות ק"ט), כמו שכתבו התוספות בסוגיין, עיין שם. ועם כל זה אף שבעלה של אשה זו מת וודאי, מכל מקום אוסרין אותה מלישא, משום גזירה אטו מאורע ההמלטה, וגזירה זאת גזרו חכמים רק לאסור לכתחלה, אבל לאסור בדיעבד מכה הגזירה להוציא מבעלה לא גזרו. ועיין גיטין (פד.), ואם נישאת לו לא תצא - דמשום גזירה לא מפיקין.

כשיש אנו סהדי שרוצה להקנות - קונה בלי מעשה

בגמרא (יח:), רבי טרפון סבר אקנויי קא מקני ליה בחצירו (אקנויי קא מקני ליה בעל הבית לרועה כהן מקום בחצירו, כדי שיזכה כהן בבכורות כשילודו מיד, דתיקני ליה חצירו), דניחא ליה לאיניש דליתעביד מצוה בממוניה (שיגדלו בכורותיו של כהן בחצירו) כו'. ובתוספות כתבו: אקנויי קא מקני ליה מקום בחצירו, ואפילו בלא קניין קא קני, דגמר ומשעבד נפשיה, עכ"ל.

נראה מזה, דמעשה הקניין בממון איננו דבר עצמאי - שהוא העושה ההקנאה בעצם, דההקנאה בעצם עושה רק הרצון לבד - מה שרצונו שיהיה שלו, וצריך רק מעשה הקניין להוראה על הרצון, שיש לו רצון אמתי בכך להקנותו לו, דלולי המעשה אי אפשר לדעת רצונו, ואפילו אומר שרוצה שיהיה שלו, מכל מקום דיבורא - עביד איניש דמיקרי ואמר (בבא בתרא ל:), ועל כן צריך מעשה הקניין להוראה על הרצון, וכל היכא דאנן סהדי באמת, וידוע הרצון בלי מעשה שרצונו להקנותו לו, שם אין צריך מעשה הקניין כלל, וקונה שפיר באמת בלי קניין כלל, רק ברצון לבד.

ועיין טורי זהב אורח חיים (סימן תלד ס"ק ו'), דכתב על מה שכתב המחבר (שם סעיף ו') דשליח יכול לבטל, ובטורי זהב וז"ל: זה דעת הטור (שם) כו', אלא שה"ר (פסחים ג: מדפי הרי"ף ד"ה וכתב) מביא דעת אחרים שסוברים, כיון שביטול משום הפקר נגזעו בה, ושליח לא מצי מפיקר כו'. אלא דנראה לי לדמות זו למה שכתב הרא"ש בקידושין פרק קמא (סימן כ), דאם קידש אשה בגזל שלה - מקודשת, מפני שמסתמא רוצה האשה שיהיו המעות שלו במתנה, כדי שיהיו הקידושין תופסין, עיין שם. ואם כן הוא הדין הכא נמי אמרין דכיון שרוצה להפקיע את עצמו מיד איסור חמץ, מסתמא נתן את החמץ שלו במתנה לשליח שלו, כדי שיוכל לבטל כו', עכ"ל. ובמקור חיים שם בביאורים (ס"ק ב ד"ה ומ"ש) וז"ל: ומה שכתב הטורי זהב דמסתמא נתן במתנה לשליח, קשה לי, במה קנה השליח החמץ, כיון דלא עשה השליח שום קניין בהחמץ, עכ"ל.

ונראה כוונת הטורי זהב גם כן, דכיון דאנן סהדי דגמר ומקני מפאת האיסור חמץ להפקיע עצמו מיד איסור, לכן קונה ברצון לבד ואין צריך מעשה קניין, כי הך דסוגיין דאמרין מפאת הניחותא דליתעביד מצוה כו', דגמר ומקני ואין צריך מעשה קניין, והכא נמי דכוותה מפני האיסור, ואף דבמקנה חמץ לעכו"ם צריך קנין (תוספתא פסחים פ"ב ה"ו), שם הא צריך הקניין מפאת העכו"ם הקונה, דלא איכפת ליה באיסור דישאראל, ומה שאין כן כאן דיש גם על השליח חיוב ערבות על עבירת המשלח, לכן הוי האנן סהדי מצד שניהם, ואין צריך מעשה קניין כלל. ויש לדון עוד בזה, ועל כל פנים שטחיות דברי הטורי זהב משמע כן, דנעשה הקניין מפאת אנן סהדי גרידא וכנ"ל.

ההבטחה האחרונה שמחוללת פלאים:

"כל מי שיסייע בהדפסת החיבורים שלי, אהיה לו למליץ יושב בעולם העליון"

(ההבטחתו של רבינו ז"ע סמוך להסתלקותו, באוני חתנו הגה"צ רבי יצחק מענדל מארגנשטערן זצ"ל - מייסד וראש חברת 'אוהבי תורה' להוצאת ספרי רבינו)

לרכישת הספרים (במשלוח עד הבית) ולקבלת הגליון:

טל: 1800-200-855 | דוא"ל: a1800200855@gmail.com

מדברי כ"ק מרן אדמו"ר מסאטמאר שליט"א:

דורך רבי יוסף ענגיל'ס ספרים ווערט מען מקושד צו די תורה און מ'האלט זיך מיט אהבת תורה



3 ניתן להשיג: בחנויות הספרים המובחרות

הבטחת הישועות הפלאיות של רבינו זי"ע: "כל מי שסייע בהדפסת החיבורים שלי - אהיה לו למליץ וישר בעולם העליון"



להזמנת ספרים:

בארה"ב: 'שירה' 718-871-8652

בא"י: 1800-200-855 / קופת 'אוהבי תורה'

מכון אוהבי תורה:

Cell: 845-216-8677

E-mail: ohaveitorahengel@gmail.com



פזעבז זרע ר פזב!



הגליון המשובח ממשנתו של שד התורה וגאון ישראל הגה"ק רבי יוסף ענגיל זי"ע

יוצא לאור מדי שבת בשבתו עם פנינים יקרים מאוצר תורתו ומשנתו

בשבילי הש"ס
פנינים לפי סדר הש"ס

מרגניתא דיוסף
ענינים מופלאים, פניני חכמה ודעת
ושכיית חמדה מתורת רבינו

תפארת יוסף
פנינים על פרשת השבוע

שביבי יוסף
אלומות אור לחקירות יסודות סברות וכללים
המפורדים בתורת רבינו

תפארת יוסף
סדרה מיוחדת על עניני שבת

אוצרות יוסף
עיונים בספרי רבינו

חדש!

זכרון קדוש

תיאורים מרתקים וחדרונות עסיסיים מעד נאמן טו"ב שנים - נכד רבינו ר' דוד מארגשטערן ז"ל

הצטרף לאלפים ההוגים בתורתו של שד התורה זי"ע
ותחוש גם אתה תענוג רוחני עילאי לכבוד שבת קודש!

להרשמה: a1800200855@gmail.com

